KONSTYTUCYJNE PODSTAWY PRAWNEJ REGULACJI STOSUNKÓW PRYWATNOPRAWNYCH W POLSCE (NA TLE KONCEPCJI HORYZONTALNEGO ODDZIAŁYWANIA PRAW KONSTYTUCYJNYCH ORAZ OBOWIĄZKU OCHRONY TYCH PRAW PRZEZ PAŃSTWO)

Piotr Czarny

1. WSTĘP

Problematyka oddziaływania norm konstytucyjnych, w tym głównie praw i wolności człowieka i obywatela poręczonych w ustawie zasadniczej (określanych dalej również skrótowo mianem praw podstawowych) na tzw. stosunki horyzontalne stanowi zarówno z teoretycznego, jak i z praktycznego punktu widzenia dość skomplikowany kompleks zagadnień. Złożoność ta jest pochodną wielu czynników, mających charakter historyczny, jak też wynikających z następujących współcześnie głębokich i dość szybkich przemian życia społecznego, zadań państwa i regulacji prawnych.

Nie wnikając w szczegóły, stwierdzić można, że „kontekst historyczny” związany jest z założeniem bezpośredniego obowiązywania i stosowania konstytucji (w tym proklamowanych przez nią podstawowych praw i wolności jednostki), co powoduje swoistą „ingerencję” norm konstytucyjnych w inne gałęzie prawa, w których przyjęte założenia ogólne, konstrukcje normatywne i używana terminologia są efektem długiej tradycji ukształtowanej jeszcze w okresie przed pojawieniem się konstytucji pisanych. Czasem mamy w związku z tym

do czynienia z (pozornym lub rzeczywistym) brakiem „kompatybilności”, co szczególnie widać przy porównywaniu instytucji prawa konstytucyjnego i prawa cywilnego. Natomiast „kontekst współczesny” związany jest głównie z tym, że państwo przestało być traktowane jako najważniejsze zagrożenie dla praw podstawowych, a stały się nim podmioty prywatne dysponujące materialną i organizacyjną przewagą nad jednostką lub niektórymi grupami społecznymi¹.

Z perspektywy historycznej wskazuje się, że oddziaływanie praw podstawowych na stosunki prywatnoprawne miało swój początek w przemianach rozumienia tych praw, jakie nastąpiły podczas II wojny światowej. Przywołuje się tutaj niekiedy ideę „czterech wolności” sformułowaną w 1941 r. przez Franklina D. Roosevelta. Znalazła ona również swój wyraz w Karcie Atlantyckiej, gdzie stwierdzono, że dążeniem aliantów jest również to, aby „wszyscy ludzie we wszystkich krajach mogli spędzić swe życie wolni od strachu i niedostatku”². Rozwinięciem były niektóre postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ (głównie art. 28) i innych aktów prawa międzynarodowego. Stąd „przeniknął” do prawa konstytucyjnego sam termin „horyzontalny skutek podstawowych praw jednostki”, co uważać można za pojęcie nieco szersze od oddziaływania tych praw na stosunki prywatnoprawne.

Kolejnym punktem wyjścia dla niniejszych rozważań jest ogólne założenie, zgodnie z którym nadal aktualne pozostaje w Polsce ukształtowane historycznie rozróżnienie dwóch podstawowych gałęzi prawa, a mianowicie prawa prywatnego i prawa publicznego. Podkreślenie tej tezy jest o tyle istotne, że teoria marksistowska, która przez kilkadziesiąt lat bardzo silnie oddziaływała na prawodawstwo i naukę

¹ Zob. M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, Kraków 2014, s. 55 i przywołana tam literatura (Monografie Wydziału Praw i Administracji UJ. Seria C: Habilitacje).

² Bliżej zob. T. Rensmann, *Wertordnung und Verfassung. Das Grundgesetz im Kontext grenzüberschreitender Konstitutionalisierung*, Tübingen 2007, s. 70 (*Jus publicum*, Bd. 156). W jednym z przemówień prezydent USA H. Truman stwierdził, że trzeba zmienić rozumienie praw obywatelskich „z ochrony ludzi przed rządem, na ochronę ludzi przez rząd” (*ibidem*, s. 71).

prawa w naszym kraju, uważała ten podział za nieuzasadniony³. Jednocześnie za całkowicie trafne uznać należy również stwierdzenie, że współcześnie obserwujemy pewne (dość daleko idące i wciąż postępujące) zacieranie się różnic i odrębności pomiędzy prawem publicznym a prawem prywatnym, m.in. poprzez powstawanie „kompleksowych” (a więc mieszanych z punktu widzenia zasygnalizowanego wcześniej podziału) gałęzi prawa, oraz zjawisko tzw. publicyzacji prawa prywatnego, jak również tzw. prywatyzację zadań publicznych⁴.

Przypomnieć tu należy, że geneza podziału systemu prawa na prawo prywatne i prawo publiczne łączona jest najczęściej ze sformułowaną jeszcze w czasach obowiązywania „klasycznego” prawa rzymskiego przez Ulpiana „propozycją”, a w prawie rzymskim instytucje prawa publicznego i prywatnego ściśle oddzielano od siebie⁵. Na przestrzeni wieków różnie rozumiano istotę różnicy między nimi. Uprasając zagadnienie, stwierdzić jednak można, że współcześnie najważniejszym kryterium jest metoda regulacji prawnej, władztwo (*imperium*) państwa w pierwszym przypadku oraz formalna równość podmiotów w drugim. Jednocześnie dość wcześnie kształtowały się dwa główne obszary „zazębiania” się prawa publicznego i prywatnego. Po pierwsze, państwo na mocy swego *imperium* stanowi (lub sankcjonuje) normy regulujące stosunki prywatnoprawne⁶. Po drugie poprzez wymierzanie sprawiedliwości (i monopol na stosowanie przemocy w celu „egzekucji prawa”) zapewnia praktyczne przestrzeganie „pozycji prawnej” różnych podmiotów również w tzw. stosunkach horyzontalnych.

³ A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1992, s. 230.

⁴ B. Skwara, *Drittwirkung jako przejaw publicyzacji prawa prywatnego*, [w:] R.M. Czarny, K. Spryszak (red.), *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Jaskierni*, t. 1, Toruń 2012, s. 232-333, 237-239.

⁵ W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998, s. 140.

⁶ Założenie to wyrażał art. 3 *in principio* Konstytucji Marcowej z 1921 r., zgodnie z którym zakres ustawodawstwa obejmował stanowienie wszelkich praw publicznych i prywatnych.

Próbując w jakiś sposób uporządkować omawianą tu problematykę, założyć można, że oddziaływanie konstytucji na prawo prywatne wyrażać się może przede wszystkim poprzez:

1. konstytucjonalizację instytucji prawa prywatnego;
2. przyjęcie założenia, zgodnie z którym normy poręczające prawa podstawowe stanowią również powszechnie obowiązujące normy prawa w znaczeniu przedmiotowym, podlegające bezpośredniemu stosowaniu w stosunkach prywatnoprawnych;
3. koncepcję pośredniego oddziaływania praw podstawowych na stosunki prywatnoprawne poprzez odpowiednią wykładnię i stosowanie norm prawa prywatnego (głównie tzw. klauzul generalnych);
4. koncepcję obowiązku państwa zapewnienia realizacji praw podstawowych również w stosunkach prywatnoprawnych (koncepcja nakazu ochrony praw konstytucyjnych).

Należy podkreślić, że powyższe „warianty” nie wykluczają się wzajemnie, a często się uzupełniają. W przypadku różnych praw i wolności (i relacji między różnymi prawami) stosowanych może „równolegle” być kilka z nich.

Najogólniejszą podstawę do oddziaływania Konstytucji RP na stosunki horyzontalne stanowi fragment Preambuły, który mówi z jednej strony „o prawie człowieka do wolności”, a z drugiej o „obowiązku solidarności z innymi”⁷. Obie te formuły tworzą – jak się wydaje – pewną całość, wzajemnie się uzupełniają. Solidarność zaś to nie tylko „poczucie wspólnoty z jakąś osobą, grupą ludzi lub ideą”, co w konsekwencji prowadzi do wprowadzenia konstytucyjnego obowiązku troski o dobro wspólne (art. 82 Konstytucji), ale także „wzajemne wspieranie się i współdziałanie”⁸. Można ogólnie powiedzieć, że to wzajemne wspieranie się dotyczy również sfery realizacji róż-

⁷ Z perspektywy ideowo-historycznej stwierdzić można byłoby, że solidarność z innymi stanowi pewien odpowiednik braterstwa z francuskiej triady: *Liberté, Égalité, Fraternité*.

⁸ *Słownik języka polskiego*, t. 5, Warszawa 2007, s. 117.

nych uprawnień, co nie powinno następować z pozbawianiem innych należnych im praw. Solidarność z innymi oznacza zatem ograniczenie w sposobach korzystania z konstytucyjnych wolności i praw ze względu na inne osoby, co precyzuje art. 31 ust. 2 ustawy zasadniczej.

2. KONSTYTUCJONALIZACJA NIEKTÓRYCH INSTYTUCJI PRAWA PRYWATNEGO W POLSCE

Oddziaływanie konstytucji na stosunki z zakresu prywatnego ujawnia się po pierwsze poprzez włączenie do zakresu regulacji konstytucyjnej niektórych instytucji prawa prywatnego, a więc takich, które z samej swej natury dotyczą bezpośrednio podmiotów prywatnych. Może to mieć charakter bezpośredni, gdy chodzi o ochronę całej instytucji, lub pośredni, gdy konstytucja odwołuje się tylko do niektórych aspektów (skutków prawnych) zastosowania norm prawa prywatnego⁹. Tytułem ilustracji pierwszego typu sytuacji, Konstytucja RP ustanawia – jako zasady ustrojowe – ochronę małżeństwa (art. 18), jak również zasadę ochrony pracy, co zresztą wyraźnie połączono z nadzorem państwa nad wykonywaniem pracy (art. 24). Poza tym istotną rolę odgrywa uznanie własności prywatnej oraz swobody działalności gospodarczej za „filary” społecznej gospodarki rynkowej (art. 20) oraz gospodarstwa rodzinnego jako podstawy ustroju rolnego (art. 23). Jeśli chodzi o własność prywatną, to ustawa zasadnicza uzupełnia jej ochronę poprzez gwarancję dla prawa dziedziczenia (art. 21 ust. 1)¹⁰.

Charakter tego rodzaju ochrony instytucjonalnej z natury rzeczy odnosi się do całokształtu stosunków społecznych z danej dzie-

⁹ Ilustrację rozwiązań drugiego typu może stanowić regulacja przewidująca utratę prawa wybierania również w razie ubezwłasnowolnienia określonej osoby (art. 62 ust. 2 Konstytucji).

¹⁰ M. Załucki, *Konstytucyjne podstawy prawa spadkowego*, [w:] R.M. Czarny, K. Spryszak (red.), *Państwo i prawo...*, t. 3, s. 770 i nast.

dziny, a więc oddziałuje na status prawny jednostek i innych podmiotów prawa prywatnego, w tym przypadku konkretnie małżonków (osób pragnących zawrzeć związek małżeński) oraz pracownika i pracodawcy (w szerokim tego słowa znaczeniu), jak również osób prowadzących gospodarstwa rolne oraz właścicieli rzeczy. Nie wnikając w szczegóły, zwrócić należy uwagę, iż tego rodzaju „gwarancje instytucjonalne” mogą mieć charakter „dynamiczny”, tj. być nakierowane na zmianę charakteru niektórych stosunków prywatnoprawnych (np. wykluczenie różnych form wyzysku w stosunkach pracy, zmianę stosunków rolnych), albo statyczny, tj. zachowanie istniejącego charakteru pewnych instytucji społecznych. Tę ostatnią rolę w Konstytucji RP pełni określenie małżeństwa jako związku kobiety i mężczyzny, co wyklucza instytucjonalizację małżeństw osób tej samej płci lub związków takich osób o charakterze zbliżonym do małżeństwa¹¹.

Konstytucjonalizacja określonych instytucji prawa prywatnego zasadniczo nie oddziałuje bezpośrednio na stosunki prywatnoprawne, są to przede wszystkim nakazy adresowane do ustawodawcy. Zwrócić tu jednak należy uwagę na jej bezpośrednie oddziaływanie w dziedzinie stosunków prawnych z zakresu prawa międzynarodowego prywatnego. Jeżeli bowiem organy polskiej władzy publicznej miałyby dla ich oceny stosować prawo obce, to nie może to prowadzić do skutków sprzecznych z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej¹². Oczywiście jest, że podstawy te ustanawia przede wszystkim Konstytucja RP, a zwłaszcza przepisy rozdziału I i II.

¹¹ Zob. bliżej A. Mączyński, *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, [w:] P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel (red.), *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 1, Warszawa 2012, s. 766.

¹² Art. 7 ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 80, poz. 432 ze zm.).

3. ODDZIAŁYWANIE KONSTYTUCJI NA STOSUNKI PRYWATNOPRAWNE W ŚWIELE KONSTYTUCYJNYCH ZASAD OGÓLNYCH DOTYCZĄCYCH PRAW I WOLNOŚCI CZŁOWIEKA I OBYWATELA

Istotniejsze (niż wcześniej zasygnalizowany problem) znaczenie ma jednak kwestia oddziaływania praw podstawowych na stosunki prywatnoprawne. W tej materii zwrócić należy uwagę, że w art. 5 Konstytucji RP wśród ogólnych celów – a zarazem podstawowych zadań państwa – wymienia zapewnienie wolności i praw człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwa obywateli. Można to odczytywać jako podstawę do formułowania ogólnego nakazu zapewnienia praktycznej realizacji praw podstawowych (zob. dalej pkt 5). Poza tym włączenie do konstytucji proklamacji zapewnienia praw podstawowych powoduje, że ich przestrzeganie staje się nie tylko elementem realizacji interesów jednostki, ale leży również w interesie publicznym¹³.

Jednakże sprawa, w jaki sposób prawa podstawowe „działają” w sferze horyzontalnej nie jest jednoznaczna, ponieważ cały czas dominuje podejście zakładające, że konstytucyjne prawa i wolności jednostki stanowią pewien rodzaj publicznych praw podmiotowych. Cechą tych ostatnich jest przede wszystkim to, że – z punktu widzenia struktury tego pojęcia – podmiotami zobowiązanym do ich przestrzegania są (wyłącznie lub przede wszystkim) państwo albo inaczej rzecz ujmując organy władzy publicznej¹⁴.

Nie ulega wątpliwości, że oddziaływanie praw podstawowych na stosunki horyzontalne może mieć swoją podstawę w ogólnej regulacji konstytucyjnej; można również założyć, że zastosowanie znajduje tutaj „metoda kazuistyczna”. Wówczas trzeba analizować poszczególne prawa – ich „naturę” i dokładny (językowy) sposób regulacji konstytucyjnej. W piśmiennictwie prawniczym wskazuje się na ogół, że obowiązująca Konstytucja RP z 1997 r. nie przyjęła ogólnej i względ-

¹³ K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 17.

¹⁴ *Ibidem*.

nie jednolitej (jednoznacznej) koncepcji co do oddziaływania proklamowanych w niej praw i wolności człowieka i obywatela w zakresie stosunków prywatnoprawnych¹⁵. W każdym razie Konstytucja RP nie proklamowała bezpośredniego obowiązywania praw podstawowych w układzie horyzontalnym¹⁶. Jest to – z prawnoporównawczego punktu widzenia – rozwiązanie raczej typowe, ponieważ problem jest dość złożony i bardzo różnie oceniany, również z terminologicznego punktu widzenia¹⁷.

W literaturze zwraca się na ogół uwagę, że konstytucyjne prawa i wolności jako pochodna przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka powinny mieć jednak znaczenie również w stosunkach horyzontalnych. Sama godność określona jest bowiem w Konstytucji jako przyrodzona i nienaruszalna. Trudno założyć, że taka regulacja mogłaby być adresowana tylko i wyłącznie do organów władzy publicznej. Państwo (organy władzy publicznej) nie tylko nie powinno samo naruszać godności człowieka, ale również nie powinno akceptować (sankcjonować) działań podmiotów prywatnych ją naruszających. Jedno można uznać za przesądzone, traktując prawo do poszanowania godności człowieka jako specyficzne prawo podmiotowe, stwier-

¹⁵ Idem, *Horyzontalny wymiar praw człowieka zagwarantowanych w Konstytucji RP*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, z. 2, s. 225. Wniosek taki wynika głównie z tego, że w toku prac nad tekstem Konstytucji nie przyjęto zgłaszanych propozycji generalnego uregulowania problemu horyzontalnego oddziaływania praw podstawowych; M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw...*, s. 251 i nast.

¹⁶ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012, s. 377 (*Studia Prawnicze*).

¹⁷ Z tego punktu widzenia zwrócić jednak należy uwagę na art. 18 ust. 1 Konstytucji Portugalii, przewidujący, że przepisy konstytucyjne odnoszące się do praw, wolności gwarancji są stosowalne bezpośrednio i wiążą podmioty publiczne i prywatne, mimo to wskazuje się, że nie pozwala to rozstrzygnąć, czy mowa tu o pośredniej czy bezpośredniej skuteczności; zob. A. Łabno-Jabłońska, *Zasada bezpośredniego obowiązywania konstytucyjnych praw i wolności jednostki. Analiza prawnoporównawcza*, [w:] L. Wiśniewski (red.), *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, Warszawa 1997, s. 81; por. też art. 25 ust. 1 Konstytucji Grecji; bliżej I. Wróblewska, *Poziome działanie praw człowieka jako rozwiązanie ustrojowe*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2013, nr 3 (17), s. 67-69.

dzić należy, iż ma ono zarówno wertykalne, jak i horyzontalne (i to bezpośrednie) obowiązywanie¹⁸.

Niezależnie od subiektywnej wykładni historycznej wniosek, w myśl którego prawa podstawowe oddziałują na płaszczyznę stosunków horyzontalnych, można wyprowadzić również z art. 31 ust. 2 Konstytucji, zgodnie z którym każdy zobowiązany jest szanować prawa i wolności innych. Z językowego punktu widzenia szanować czyjeś prawa, to postępować tak, aby ich nie naruszyć¹⁹. Z punktu widzenia teorii praw podstawowych oznaczałoby to, że konkretne konstytucyjne prawa podmiotowe są tzw. prawami *prima facie*, a przy określaniu ich konstytucyjnego zakresu musimy uwzględnić tzw. immanentne konstytucyjne ograniczenia również w postaci praw innych osób, więc mielibyśmy na pierwszy rzut oka do czynienia z bezpośrednim obowiązywaniem praw podstawowych w stosunkach horyzontalnych²⁰. Jednak wobec brzmienia art. 31 ust. 3 Konstytucji, który stwierdza że ograniczenia konstytucyjnych praw i wolności mogą być wprowadzane tylko w ustawie, należy generalnie przyjąć, że art. 31 ust. 2 Konstytucji nie jest jednak przepisem podlegającym bezpośredniemu stosowaniu w stosunkach między podmiotami prywatnymi. Zresztą na gruncie interpretacji konstytucji dość trudno rozstrzygnąć problemy kolizji praw podmiotowych, dlatego względ na tzw. pewność prawa wymaga, aby kwestie były przedmiotem bardziej skonkretyzowanej regulacji ustawowej. Tak więc stwierdzić można byłoby, iż prawa podstawowe proklamowane w Konstytucji RP zasadniczo (według terminologii zaproponowanej przez Zdzisława Kędzia) oddziałują na stosunki horyzontalne w sposób pośredni i strukturalny²¹.

¹⁸ L. Garlicki, Art. 30, [w:] idem (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, Warszawa 2002.

¹⁹ *Słownik języka polskiego*, t. 5, s. 245.

²⁰ G. Freytag, *Die neue polnische Verfassung in gesamteuropäischer Sicht*, "Recht im Ost und West" 1998, H. 1 (42), s. 7.

²¹ Z. Kędzia, *Horyzontalne działanie praw obywatelskich*, [w:] J. Łętowski, W. Sokolewicz (red.), *Państwo – prawo – obywatel. Zbiór studiów czci dla uczczenia 60-lecia urodzin i 40-lecia pracynaukowej profesora Adama Łopatki*, Wrocław

Zwrócić też należy uwagę na konstytucyjną zasadę równości. Art. 33 ust. 1 Konstytucji RP stwierdza wyraźnie, że kobieta i mężczyzna mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym. Objęcie zakresem regulacji konstytucyjnej życia rodzinnego, społecznego i gospodarczego wyraźnie sugeruje jej horyzontalny wymiar.

W przypadku konkretnych praw i wolności można ogólnie stwierdzić, że o ewentualnej możliwości bezpośredniego stosowania ich w stosunkach horyzontalnych decydują trzy czynniki²². Po pierwsze, związek z godnością człowieka. Im jest on „bliższy”, tym bardziej dane prawo należy uznawać za podlegające bezpośredniemu stosowaniu. Po drugie, ważny jest sposób sformułowania przepisu konstytucyjnego, może on bowiem wykluczać bezpośrednie stosowanie lub też wyraźnie odnosić go do relacji wertykalnych, ale może również wprost mówić o relacjach horyzontalnych (czasem w odniesieniu do pewnych rodzajów podmiotów prywatnych). Po trzecie, istotny jest zakres regulacji ustawowej danego prawa czy wolności, jeśli bowiem chodzi o zagadnienia uregulowane w ustawie, to problemem jest zagadnienie zgodności tej regulacji z Konstytucją (a dokładniej prawidłowość rozwiązania przez prawodawcę kolizji praw podmiotowych).

Nie ma tu miejsca, aby omówić całość problematyki, ale wskazać można na niektóre ważkie przykłady²³. I tak nietrudno stwierdzić, że wynikające z art. 40 Konstytucji prawo do tego, aby nie być poddawany eksperymentom naukowym, w tym medycznym, bez dobrowolnie wyrażonej zgody obowiązuje bezpośrednio w stosunkach

1989, s. 529 i nast. Zob. też M. Piechowiak, *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin 1999, s. 159 (*Prace Wydziału Filozoficznego / Towarzystwo Naukowe KUL*, 81).

²² Por. też M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw...*, s. 345-346.

²³ Dokładnie przepisy, które ewentualnie mogą podlegać bezpośredniemu stosowaniu w stosunkach horyzontalnych z uwzględnieniem tych z nich, które dotyczą tylko niektórych z „podmiotów prywatnych”, przedstawia M. Florczak-Wątor (*ibidem*, s. 346-356).

prywatnoprawnych²⁴. „Niepubliczne” instytucje naukowe są nim wprost związane, m.in. dlatego przepis ten sformułowany jest właściwie jako norma prawa przedmiotowego (zakaz pewnych zachowań), a głównie z uwagi na umieszczenie go w rozdziale II Konstytucji traktuje się go w kategoriach prawa podmiotowego. Przepis ten jest również bezpośrednim konstytucyjnym ograniczeniem wolności badań naukowych (art. 73 Konstytucji). Jednocześnie przepis ten uznać należy za sformułowany w sposób dostatecznie precyzyjny dla bezpośredniego stosowania, co nie wyklucza konkretyzacji i rozwinięcia w aktach podkonstytucyjnych²⁵.

Drugim przykładem – potwierdzonym częściowo przez orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – jest prawo do ochrony informacji dotyczących jego osoby, co w szczególności odnieść można do prawa żądania sprostowania oraz żądania usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą (art. 51 ust. 4 Konstytucji)²⁶.

4. POŚREDNIE ODDZIAŁYWANIE HORYZONTALNE PRAW PODSTAWOWYCH

Na uzasadnienie pośredniego obowiązywania praw podstawowych w stosunkach horyzontalnych najczęściej powoływana jest argumentacja nawiązująca do Niemiec i poglądów tamtejszego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego, a zwłaszcza założenia, zgodnie z którym godność człowieka i wynikające z niej prawa podstawowe tworzą pewien „obiektywny porządek wartości”²⁷. Wartości, stojące u podstaw

²⁴ Zob. też K. Wojtyczek, *Horyzontalny wymiar praw...*, s. 232.

²⁵ Takim rozwinięciem może być np. nakaz dokładnego poinformowania uczestnika eksperymentu o jego charakterze i przebiegu, jak również ewentualnych negatywnych skutkach.

²⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 29 stycznia 2002 r., K 19/01, OTK Z.U. 2002, Nr 1-A, poz. 1.

²⁷ Należy przy tym podkreślić, że w istocie należałoby niemiecki termin *objektive Werteordnung* tłumaczyć jako porządek wartości prawa przedmiotowego

praw podstawowych, powinny „promieniować” na cały porządek prawny, wykładnię i stosowanie wszystkich dziedzin prawa. Idea ta „odrywa” konstytucyjną regulację praw podstawowych od „klasycznej” doktryny publicznych praw podmiotowych.

Stwierdzić należy, że polski kodeks cywilny jako podstawowe źródło prawa prywatnego zawiera szereg klauzul generalnych, które umożliwiają pośrednią realizację konstytucyjnych praw i wolności w stosunkach prywatnoprawnych. I tak polskie prawo cywilne w szerokim zakresie przewiduje ochronę dóbr osobistych. Zgodnie z art. 23 Kodeksu cywilnego dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach. W kilku tych wymienionych przykładowo elementach dostrzec można wyraźne nawiązanie do praw podstawowych: wolności sumienia i religii, wolności twórczości artystycznej i badań naukowych, tajemnicy korespondencji oraz nie naruszalności mieszkania. Nie ma przeszkód, aby inne dobra prawne o charakterze osobistych, które stoją u podstaw konstytucyjnych praw i wolności, uważać za objęte tym przepisem, a więc podlegające ochronie w stosunkach horyzontalnych o charakterze cywilnym.

Poza tym zgodnie z art. 5 Kodeksu cywilnego nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony. Pojęcie społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa jest na tyle pojemne, że pozwala na uwzględnienie również aspektu konstytucyjnego

(prawa w rozumieniu przedmiotowym); przymiotnik *objektiv* w niemieckim języku prawnym pochodzi od rzeczownika *Objekt* (a więc przedmiot), a wyrażenie *objektives Recht* używane jest w kontekście przeciwstawienia do zwrotu *subjektives Recht* (prawo podmiotowe).

i stwierdzenie, że sposób korzystania przez podmiot prywatny z jego prawa stanowi „nadużycie prawa”, jeśli prowadzi do nieuzasadnionego naruszenia dobra prawnego jednostki, będącego podstawą określonego prawa podstawowego. Oczywiście ze względu na pewność korzystanie z tej klauzuli generalnej powinno być ostrożne.

5. OGÓLNY I SZCZEGÓLNE KONSTYTUCYJNE NAKAZY OCHRONY PRAW PODSTAWOWYCH

Koncepcja ogólnego nakazu ochrony przez państwo praw podstawowych nawiązuje wyraźnie do idei ich horyzontalnego oddziaływania strukturalnego. Polega ona na założeniu, zgodnie z którym państwo (organy władzy publicznej) mają „uniwersalny” obowiązek zapewnienia realizacji praw podstawowych, niezależnie od rodzaju stosunków prawnych i społecznych, z których zagrożenia dla nich mogą wynikać. Koncepcja ta znajduje swoje oparcie w stwierdzeniu, że z konstytucyjnych norm statuujących prawa i wolności wynikają nie tylko rozumiane tradycyjnie publiczne prawa podmiotowe, ale również normy prawa w znaczeniu przedmiotowym oznaczające nakaz ochrony wartości (dóbr prawnych), stanowiących „podstawę” danego prawa. Najważniejsza różnica polega jednak na tym, że koncepcja nakazu ochrony praw podstawowych zakłada, iż jednostka ma roszczenie do państwa o zapewnienie ochrony również wobec innych niż państwo podmiotów, w tym uczestników stosunków horyzontalnych. Chodzi więc o to, że państwo ma nie tylko możliwość, ale również obowiązek stanowienia prawa służącego realizacji praw podstawowych w stosunkach horyzontalnych, w szczególności uregulowania problemu ich kolizji.

Dobrą ilustrację realizacji nakazu ochrony praw podstawowym stanowi w prawie polskim regulacja prawa o zgromadzeniach, zgodnie z którą przewodniczący zgromadzenia żąda opuszczenia zgromadzenia przez osobę, która swoim zachowaniem uniemożliwia lub usiłuje udaremnić zgromadzenie, zaś w przypadku niepodporządkowania się takiemu żądaniu, przewodniczący zwraca się o pomoc do

policji lub straży miejskiej²⁸. Niewątpliwie pierwsza część tej regulacji potwierdza horyzontalne obowiązywanie konstytucyjnej wolności zgromadzeń, druga część wskazuje na obowiązek określonych władz publicznych podjęcia działań wobec „prywatnego naruszcyciela”.

Z punktu widzenia tematu niniejszego opracowania do bardzo interesujących wniosków prowadzi treść art. 76 Konstytucji²⁹. Mowa w nim o konstytucyjnym obowiązku ochrony konsumentów, użytkowników oraz najemców przed działaniami zagrażającymi ich zdrowiu, prywatności i bezpieczeństwu oraz przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi. Nie wnikając bliżej w problem rozumienia kategorii konsumentów, użytkowników i najemców, dojść należy do przekonania, że przepis ten stanowi wyraźną podstawę ingerencji państwa w stosunki prywatnoprawne.

6. PODSUMOWANIE

Powyższe rozważania, które absolutnie nie roszczą sobie pretensji do całościowego omówienia tytułowej problematyki, prowadzą do kilku ogólnych wniosków. Po pierwsze stwierdzić można, że Konstytucja RP dość głęboko ingeruje w stosunki horyzontalne. Po drugie, zauważyć można, iż czyni to na kilka różnych sposobów. Za najważniejszy uznać możemy obowiązek państwa (władz publicznych) zapewnienia przestrzegania praw podstawowych. Poza tym szereg przepisów Konstytucji wyraźnie wskazuje, że mogą one bezpośrednio obowiązywać w stosunkach horyzontalnych. Wspomniany na wstępie skomplikowany charakter problematyki horyzontalnego działania praw podstawowych wynika jednak również z tego, że Konstytucja RP zawiera dość obszerny katalog praw i wolności jednostki o dość zróżnicowa-

²⁸ Art. 10 ust. 4 ustawy z 5 lipca 1990 r. („Prawo o zgromadzeniach”), (tekst jedn. Dz.U. 2013 r., nr 397).

²⁹ Bliżej zob. A. Mączyński, *Konstytucyjne podstawy ochrony konsumentów*, [w:] P. Tuleja, M. Florczak-Wątor, S. Kubas (red.), *Prawa człowieka, społeczeństwo obywatelskie, państwo demokratyczne. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Pawłowi Sarneckiemu*, Warszawa 2010, s. 95 i nast.

nym charakterze prawnym. Utrudnia to ustalenie pewnych generalnych relacji między nimi i rozwiązywanie problemu kolizji.

Formułą nakazu „uniwersalnej” ochrony objąć można również tzw. pośrednie działanie praw podstawowych w stosunkach horyzontalnych (w rozumieniu odpowiadającym niemieckiej koncepcji *Drittwirkung*). Co prawda, najważniejsze klauzule generalne zawarte w podstawowym dla stosunków prywatnoprawnych akcie normatywnym – Kodeksie cywilnym – pochodzą z lat 60. XX w., a więc z okresu dużo wcześniejszego niż Konstytucja, ale ich otwartość znaczeniowa (wyrażenia: dobra osobiste, techniczno-gospodarcze przeznaczenie prawa, zasady współżycia społecznego) dają możliwość pewnej ich reinterpretacji i dokonania tzw. wykładni prokonstytucyjnej („zorientowanej konstytucyjnie”)³⁰.

Jednak pośrednie oddziaływanie praw podstawowych na stosunki horyzontalne nie jest zjawiskiem w praktyce daleko idącym. Ma to wiele przyczyn, jedną z głównych jest znaczna „aktywność” ustawodawcy. Za drugą istotną uznać należy brak skargi konstytucyjnej skierowanej przeciwko wyrokom sądowym (i innym rozstrzygnięciom indywidualnym). „Wąski” model skargi konstytucyjnej powoduje, że Trybunał Konstytucyjny ma niewielkie możliwości „korygowania” orzecznictwa sądowego, jeśli chodzi o samą tylko wykładnię i stosowanie klauzul generalnych zawartych w aktach z zakresu prawa prywatnego w kontekście należytej ochrony praw podstawowych.

SUMMARY

In Poland, the influence of constitutional norms – mainly the rights and freedoms of an individual and of a citizen that are safeguarded in the basic law – on so-called horizontal relationships remains a complicated web of many issues. The influence of the constitution on private law is mainly expressed by:

³⁰ P. Czarny, *Trybunał Konstytucyjny a wykładnia ustaw w zgodzie z Konstytucją*, [w:] S. Wronkowska (red.), *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, Kraków 2005, s. 82- 85.

1. the constitutionalization of private law institutions;
2. an acceptance of the assumption that norms that guarantee basic rights are at the same time universally binding legal norms in the objective sense, so that they are directly applicable in private relationships;
3. the concept of the indirect influence of basic rights on private relationships through the proper interpretation and application of private law norms (mainly the so-called general clauses); and
4. the concept that the State also has an obligation to ensure the realization of basic rights in relationships between individuals (the concept of the demand for the protection of constitutional rights).

It is necessary to emphasize that the “variants” mentioned above are not exclusive and are frequently even complementary.

The most general legal basis for the influence of the Constitution of the Republic of Poland on horizontal relationships constitutes the part of the Preamble that mentions, on the one hand, “the rights of the person to freedom” and, on the other hand, “the obligation of solidarity with others.” The constitutionalization of certain institutions of private law does not fundamentally have a direct influence on private relationships, as it mainly results in demands addressed to the legislator.

The issue of the mode of the “application” of basic rights in the horizontal sphere is still not determined in Poland. According to the most dominant approach, constitutional rights and freedoms are a certain type of public subjective rights. The main feature of the latter is that the subjects obliged to respect them are the organs of public authority. However, if the right to respect for human dignity (Art. 30 of the Polish Constitution) is treated as a specific subjective right, it is necessary to point out that this right has both vertical as well as (even direct) horizontal application.

The indirect application of basic rights in horizontal relationships is most frequently argued by referring to Germany and the ideas of the German Federal Constitutional Tribunal. It mainly concerns the assumption that human dignity and, emerging from this, basic rights, form an order of values that “shine down” on private law. The Polish civil code as the basic source of private law contains many general clauses, which enables the indirect realization of constitutional rights and freedoms in private relationships.

The deliberations of this article come to some general conclusions. First, the Constitution of the Republic of Poland interferes fairly strongly in horizontal relationships. Secondly, the Constitution achieves this purpose in different ways. Thirdly, and most importantly, it must be accepted that the State (or the organs of the State) has an obligation to ensure respect for basic rights. Only certain constitutional provisions may be directly applied in horizontal relationships. With the formula of "universal" protection, one can also enable the so-called indirect application of fundamental rights in horizontal relationships (in the sense that corresponds with the German concept of *Drittwirkung*). However, the indirect impact of basic rights on horizontal relationships is not, in practice, a far-reaching phenomenon. One of the most important reasons for this situation is the lack of a constitutional right to complain against court judgments (and some other individual decisions).

BIBLIOGRAFIA

- BANASZAK B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012 (*Studia Prawnicze*).
- CZARNY P., *Trybunał Konstytucyjny a wykładnia ustaw w zgodzie z Konstytucją*, [w:] S. WRONKOWSKA (red.), *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, Kraków 2005.
- FLORCZAK-WĄTOR M., *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, Kraków 2014 (*Monografie Wydziału Praw i Administracji UJ. Seria C: Habilitacje*).
- FREYTAG G., *Die neue polnische Verfassung in gesamteuropäischer Sicht*, "Recht im Ost und West" 1998, H. 1 (42).
- GARLICKI L., Art. 30, [w:] IDEM (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, Warszawa 2002.
- KĘDZIA Z., *Horyzontalne działanie praw obywatelskich*, [w:] J. ŁĘTOWSKI, W. SOKOLEWICZ (red.), *Państwo – prawo – obywatel. Zbiór studiów czci dla uczczenia 60-lecia urodzin i 40-lecia pracy naukowej profesora Adama Łopatki*, Wrocław 1989.
- ŁABNO-JABŁOŃSKA A., *Zasada bezpośredniego obowiązywania konstytucyjnych praw i wolności jednostki. Analiza prawno-porównawcza*, [w:] L. WIŚNIEWSKI (red.), *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, Warszawa 1997.

- MACZYŃSKI A., *Konstytucyjne podstawy ochrony konsumentów*, [w:] P. TULEJA, M. FLORCZAK-WĄTOR, S. KUBAS (red.), *Prawa człowieka, społeczeństwo obywatelskie, państwo demokratyczne. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Pawłowi Sarneckiemu*, Warszawa 2010.
- MACZYŃSKI A., *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, [w:] P. KARDAS, T. SROKA, W. WRÓBEL (red.), *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 1, Warszawa 2012.
- PIECHOWIAK M., *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin 1999 (*Prace Wydziału Filozoficznego / Towarzystwo Naukowe KUL*, 81).
- REDELBACH A., WRONKOWSKA S., ZIEMBIŃSKI Z., *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1992.
- RENSMANN T., *Wertordnung und Verfassung. Das Grundgesetz im Kontext grenzüberschreitender Konstitutionalisierung*, Tübingen 2007, (*Jus publicum*, Bd. 156).
- SKWARA B., *Drittwirkung jako przejaw publicyzacji prawa prywatnego*, [w:] R.M. CZARNY, K. SPRYSZAK (red.), *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Jaskierni*, t. 1, Toruń 2012.
- WOJTYCZEK K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999.
- WOJTYCZEK K., *Horyzontalny wymiar praw człowieka zagwarantowanych w Konstytucji RP*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, z. 2
- WRÓBLEWSKA I., *Poziome działanie praw człowieka jako rozwiązanie ustrojowe*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2013, nr 3 (17).
- ZAŁUCKI M., *Konstytucyjne podstawy prawa spadkowego*, [w:] R.M. CZARNY, K. SPRYSZAK (red.), *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 3, Warszawa 2012.